

Абдыразакова З.М., Нурумбетов Б.А.

КЫРГЫЗСТАНДЫН УЛУУ БРИТАНИЯ МЕНЕН БАЙЛАНЫШТАРЫ

Абдыразакова З.М., Нурумбетов Б.А.

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ КЫРГЫЗСТАНА С ВЕЛИКОБРИТАНИЕЙ

Z.M. Abdyrazakova, B.A. Nurumbetov

MUTUAL RELATIONS OF KYRGYZSTAN WITH THE GREAT BRITAIN

УДК: 947.1:973(575.2)(043.3)

Бул эмгекте Кыргызстандын Улуу Британия менен эки тараптуу саясий жана экономикалык байланыштары иликтөөгө алынды.

In article materials of mutual relations in various areas are analyzed. The basic attention has been given political and economic problems.

Англия 1992-жылдын 20-январында Кыргызстандын көз карандысыздыгын тааныган. Ошол эле жылдын 27-январында аны менен дипломатиялык мамилелерди түзгөн. 1997-жылдын сентябрында Кыргыз Республикасынын Улуу Британияда элчилиги ачылган.

1992-жылдын 25-октябрында Улуу Британиянын Глоук жана Ййгарым Укуктуу Элчиси Брайан Ж.Фолл жетектеген тышкы иштер министрлигинин делегациясы Бишкекке келген. 26-октябрда Брайан Фол республиканын Президенти А.Акаевге ишеним грамотасын тапшырган. Элчиликтин экинчи катчысы Тим Барроу, аскердик жетекчилиги Атташе Пит Джоунс Кыргызстандын коргонуу маселеси боюнча Мамлекеттик комитетинин жетекчилиги менен жолугушуу өткөрүшкөн. Элчиликтин соода өкүлчүлүгүнүн мүчөлөрү Гарис жана Эсли мырзалар Кыргыз Республикасынын соода, айыл-чарба, өнөр-жай министрликтеринин, тышкы байланыш боюнча мамлекеттик комитети, Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы Эл аралык бизнес жана менеджмент окуу жайларынын жетекчилери менен жолугушууларды өткөрүшкөн.

Элчиликтин маданий иштери боюнча өкүлү Айрэс мырза маданият, билим берүү министрлигинин жетекчилери, КМУнун ректору менен жолугушууларды өткөргөн. Улуу Британиянын тышкы иштер министрлигинин өкүлдөрү Берн жана Бенджамин мырзалар республикадагы саясий партиялардын жетекчилери жана Кыргызстандагы Турция жана АКШнын элчиликтеринин өкүлчүлүктөрү менен жолугушкан. Элчиликтин пресса жана маалымат кызматынын өкүлү Макфейл айрым республиканын журналисттери менен кызматташуунун пландары боюнча талкуу өткөргөн.

Эки тараптуу мамилелер 1993-жылы жакшы өнүккөн. Ошол жылдын октябрь айында Улуу Британиянын КМШ мамлекеттери боюнча мамлекеттик тышкы иштер министри, парламент-

тин мүчөсү Дуглас Хог жетектеген атайын делегация Кыргызстанга келген.

Англиялык саясий ишмер КРнын Президенти А.Акаев, премьер-министр Т. Чынгышев ж.б. бийлик өкүлдөрү менен жолугушкан.

Жолугушуулардын соңунда өкмөт үйүндө бир катар документтерге кол коюлган. Алардын катарында эки өлкөнүн өкмөттөрүнүн ортосунда экономикалык кызматташуу боюнча биргелешкен декларация, андан сырткары Улуу Британия жана КРнын тышкы иштер министрликтеринин ортосундагы кызматташууну кеңейтүү боюнча декларация ж.б. болгон.

1994-жылдын февраль айында Улуу Британиянын Казакстандагы жана Кыргызстандагы элчиси Ноэль Эндрю Жонс КРнын Президенти А.Акаевге ишеним грамотасын тапшырган. А.Акаев Улуу Британиянын Кыргызстандын өнүгүшүнө чоң салым кошуп жаткандыгын баса белгилеп, эки тараптуу мамилелердин келечегине баа берген.

Өз кезегинде Улуу Британиялык Элчи Кыргызстанды экономикалык кризистен чыгарууда ыңгайлуу шарттарды түзүүгө аракеттенээрин билдирген.

КРнын тышкы иштер министрлигинин биринчи орун басары М. Капаров менен болгон жолугушууда эки тараптуу мамилелерди андан ары өнүктүрүү, тышкы саясий ведомстволордун ишкер мамилелерин кеңейтүү жана бекемдөө боюнча маселелер талкууланган.

Улуу Британиянын элчиси КРнын тышкы иштер министрлигине техникалык жактан өнүктүрүү максатында спутник байланыш антенасын жана 4 миң АКШ долларын белек катары берген.

1996-жылы биздин республикага Улуу Британиянын ханышасынын үй-бүлөсүнүн өкүлү мураскор ханзаада Уэльский Чарльз келген.

Бирок эки тараптуу, көп пландуу жана динамикалык мүнөздөгү кызматташуу 1996-жылдардын аяк ченинде гана өнүгө баштаган. 1998-жылдын 5-майында Кыргызстанга иш сапары менен келген лорд Оуэн КРнын Президенти А.Акаев менен болгон жолугушуусунда эки тараптуу кызматташуунун мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги талкууланган. Тагыраак айтканда, КРнын экономикасына инвестицияларды тартуу, кепилдик базарларын өнүктүрүү, жаңы технологияларды киргизүү, авиакаттамдарды, телекомму-

никация, туризм багыттарын кепилдикке алуу жана башкалар. Англиялык лорд КМШ мамлекеттеринин инвестициялоо, баалуу кагаздар базарын өнүктүрүү боюнча долбоорлорду сунуш кылган. Ал бул идеялар КРнын жетекчилиги тарабынан колдоого алынаарын жана узак аралыкка ыңгайлуу кызматташууну түзүүгө болорун билдирген.

1998-жылдын октябрь айында Бишкекте Улуу Британиянын мамлекеттик тышкы иштер министри Д.Квин жана Президент А.Акаев эки тараптуу байланыштардын келечегинин маселелерин талкуулашкан.

Бул жолугушуу таанышуу мүнөзгө ээ болгон. Д.Квин алдыда боло турган референдум, Улуу Британиянын инвестицияларынын маселелери боюнча пикир алмашкан. Англия Кыргызстандын Дүйнөлүк Соода Уюмуна тез арада кирүүгө өз салымын кошкон ири мамлекеттердин катарына кирет.

1999-жылы май айында Улуу Британиянын коомдук палатасынын эл аралык иштер боюнча комитетинин төрагасы Д.Андерсен жетектеген парламенттик делегация Кыргызстанга келген. Бул жолугушуунун жыйынтыгында Улуу Британиянын Борбордук Азия мамлекеттери менен байланыштарын өнүктүрүүдө сунуштар камтылган атайын жыйынтык даярдалган. Ал жыйынтыктын түзүлүшүнө 2000-жылдын сентябрь айындагы Улуу Британиянын лорддор палатасынын өкүлү Баронесса Смиттин сапары дагы чоң роль ойногон.

2000-жылдын январында Кыргызстандын тышкы иштер министри М. Иманалиевдин Англияга жасаган иш сапары эки тараптуу мамилелердин өнүгүшүнө чоң салым кошуп, британиялык расмий жана ишкер чөйрөлөрдүн Кыргызстанга болгон кызыкчылыгынын арттырышына шарт түзгөн¹.

Бул жолугушуу учурунда эки тараптуу байланыштардын абалы жана келечеги, Борбордук Азия аймагындагы коопсуздукту сактоо жана туруктуулук, террорчулукка каршы күрөшүү, наркотрафик, аймактык кызматташуу проблемалары талкууланган.

Андан сырткары, М.Иманалиевдин расмий сапары учурунда Лондондо коопсуздук чөйрөсүндө укук коргоо органдарынын ортосунда өз ара түшүнүү меморандуму, туризм, бажы кызматтарынын ортосунда административдик байланыштарды түзүү боюнча меморандумдар түзүлгөн.

Эки тараптуу парламент аралык байланыштардын өнүгүүсүнө Англиялык парламенттин Жогорку Кеңешинин депутаттарын чакыруусу чоң роль ойногон. Анын негизги максаты дүйнөдөгү эң белгилүү парламенттин ишмердүүлүгү менен таанышып, тажрыйба алмашуу болуп эсептелинген.

2001-жылдын февраль айында британиялык Парламенттер аралык союздун чакыруусу боюнча Эл өкүлдөрү жыйынынын төрагасы А.Бөрүбаев жетектеген биздин парламенттик делегация Улуу Британияга расмий иш сапары менен барган.

Жолугушуу учурунда общиналар палатасынын спикери жана депутаты Майкл Мартин, лорддор палатасынын спикеринин орун басары лорд Тордофф жана анын мүчөлөрү, Уэльстин улуттук ассамблеясынын депутаттары, Эл аралык парламенттик союздун Британиялык тобунун төрагасы жана мүчөлөрү, Борбордук Азия боюнча парламенттик партиялык аралык топтун төрагасы Джим Казинс, куралдуу күчтөр министри Дж. Спеллер, эл аралык өнүгүү министри Крис Маллин, лейбористтик жана консервативдик партиянын өкүлдөрү жана башка расмий жетекчиликтер менен жолугушууларды өткөрүшкөн. Кыргызстандык делегация Улуу Британиянын премьер-министри Тони Блэрдин общиналар палатасындагы салттуу түрдө өткөрүлүүчү суроо-жообуна катышкан.

Парламентарийлер парламент аралык кызматташуунун кеңири маселелерин талкуулашкан, Жогорку Кеңештеги жана Улуу Британиянын парламентиндеги парламент аралык кызматташуу топторунун өз ара байланыштарын өнүктүрүү боюнча конкреттүү сунуштарды талкуулашкан.

Ошол эле жылы Президент А.Акаев Улуу Британиянын эл аралык өнүгүү боюнча мамлекеттик министри Крис Маллин жетектеген делегацияны кабыл алган.

Иш сапардын максаты – биздин өлкөлөрдүн кызматташуусун андан ары өнүктүрүү, Кыргызстандагы реформалардын жүрүшүнүн ийгиликтери жана проблемалары менен таанышуу жана Улуу Британиянын эл аралык өнүгүү министрлиги тарабынан каржыланып жаткан долбоорлордун ишке ашуусун талкуулоо болгон. Ал долбоорлор Кыргызстанда 1992-жылдан баштап жүргүзүлө баштаган.

Эл аралык өнүгүү министрлиги 1997-жылы лейбористер партиясы тарабынан түзүлгөн. Ага чейин анын милдетин Улуу Британиянын тышкы иштер министрлигинин Ноу-Хау фондусу аткарган. 2001-жылы Эл аралык өнүгүү министрлиги Кыргызстанды Борбордук Азия аймагындагы өзгөчө өлкө катары тандап алган, ага ылайык Кыргызстанга болгон жардам кескин түрдө өскөн. Бул убакытка чейин аталган министрлик биздин өлкөгө 11 млн. АКШ доллар өлчөмүндө жардам көргөзгөн.

Президент Британиялык мамлекеттик министрди республикада жүрүп жаткан реформалар жөнүндө, экономикалык өзгөрүүлөрдүн азыркы этаптагы приоритеттери жөнүндө, Комплекстүү өнүгүү программасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, жакырчылыкты кыскартуу жөнүндө улуттук стратегиялар боюнча маалымат берген.

¹ Токтомушев К. Внешняя политика суверенного Кыргызстана. – Бишкек, 2001. – 120-б

К.Маллин Комплекстүү өнүгүү программасынын Кыргызстанда ишке ашыруусуна өзгөчө көңүл бурган, анткени Улуу Британия ал программаны каржылап турган².

2003-жылы Британиялык парламенттин мүчөсү Д. Казинс жетектеген Англиянын Эл аралык парламенттик союзунун делегациясы Бишкекке келген. Жолугушуу учурунда А.Акаев акыркы учурда эки тараптуу мамилелер жакшыргандыгын жана анда Британиялык парламенттин ролу чоң экендигин баса белгилеген. Кыргызстан Улуу Британия менен мамилелерди жакшыртууга жана кеңейтүүгө өзгөчө көңүл бурат. Республиканын жетекчилиги чет элдик, анын ичинде, британиялык инвестициялар үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө аракет жасай тургандыгын билдирген.

А.Акаев эки тараптуу мамилелердин жигердүү өнүгүшүнө Улуу Британиянын Бишкектеги өкүлчүлүгүн ачуусу зор мааниге ээ экендигин билдирген. Бул өкүлчүлүктүн ачылышына Британиялык парламенттин өкүлдөрү жогорку деңгээлде өз салымдарын кошооруна Президент өз үмүтүн билдирген.

Британиялык парламенттик делегациянын башчысы Дж. Казинс эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүү бири-бирине ишенүүчүлүктүн негизинде ишке ашып жаткандыгын жана Улуу Британиялык парламентарийлер Кыргызстандын жетекчилигинин өлкөнү демократиялаштыруу боюнча иш аракеттерин колдоого ала тургандыгын баса белгилеген.³

2006-жылдын июль айында Британиялык парламенттин депутаты Тони Болдри атайын иш сапары менен Бишкекке келген. Бул иш сапардын алкагында Жогорку Кеңештин төрагасы М.Султанов менен жолугушуу өткөрүлгөн. Тараптар биздин өлкөдөгү коомдук-саясий жана экономикалык абалга баа берип, экономикалык кызматташууну кеңейтүүгө байланышкан маселелерди талкууга алышкан. Британиялык өкүл бул жолугушуунун максаты Улуу Британия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык жана саясий мамилелерди бекемдөө, жаңы ишкер байланыштарды түзүү жана башкалар экендигин билдирген. Британиянын инвестицияларын Кыргызстанга тартуу жана өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрү да талкууланган.

Т.Болдри Кыргыз Республикасынын Өнөржай, соода жана туризм министри М.Керимкулов менен жолугушуу өткөргөн. Бул жолугушууда министр инвестиция тартуучу тармактарды: тоокен өнөр жайы, энергетика, айыл-чарба жана туризм приоритеттүү болуп эсептелгендигин айткан. Бул тармактар тез эле киреше бере тургандыгына басым жасалган. Мисалы, гидро-

энергетика ресурстарын 10%и гана иштетилип жаткандыгы, Токтогул ГЭСы жылына 140 млрд.үкв. саат иштеп чыгып, электроэнергияны Россия, Казакстан жана Кытайга экспорттоого мүмкүнчүлүк ачылмак.

Британиялык парламентарий эки өлкөнүн катышуусунда Ишкерлердин Кеңешин түзүү идеясын сунуш кылган. Жылына өткөрүлүүчү бул жолугушууларда экономикалык кызматташууну бекемдөө жана анын перспективалары каралышы зарыл экендиги айтылган.

Лондон дүйнөнүн эң ири финансылык борбору болуп эсептелинет жана анын башка мамлекеттерге капитал киргизүүгө мүмкүнчүлүгү бар. Т.Болдри Британиялык бизнесмендерди Кыргызстандын ишканаларына инвестицияларды тартууга аракет жасай тургандыгын билдирген.

2008-жылдын сентябрь айында Улуу Британиянын Уэйнс Дэвид жетектеген парламенттик делегациясынын Кыргызстанга болгон иш сапары көп тараптуу байланыштарды өнүктүрүүгө ыңгайлуу шарттарды түзгөн.

Кыргыз Республикасынын вице-премьер-министри Элмира Ибраимова менен жолугушуу учурунда Англиялык парламенттин депутаттары, Кыргызстандын экономикасына инвестицияны киргизүүгө боло турган жагымдуу тармактарды, андан сырткары, мамлекет тарабынан кепилдик берүү маселелери талкууланган. Э.Ибраимова англиялык парламентарийлерди Кыргызстанда жүрүп жаткан социалдык-экономикалык кырдаал, ыңгайлуу инвестициялык климатты түзүү, чет элдик капиталды тартууда приоритеттүү багыттарды тактоо, аталган жагдайлар боюнча атайын мыйзамдар кабыл алынып жаткандыгын айтып өткөн.

Кыргызстан бизнес чөйрөдө инвестициялык абалды жакшыртуу боюнча алдыңкы мамлекеттердин арасында болуп жаткандыгы айтылган. Ага мисал катары «Doing Business» рейтингинде биздин мамлекет жарым жылдын ичинде, 2008-жылдын август айына карата 99-орундан 68-орунга түшкөнүн айтса болот. Бул болсо өкмөттүн жана Жогорку Кеңештин бизнес-климатты жакшыртуу боюнча натыйжалуу иштеп жаткандыгын айгинелейт. Акыркы учурда Кыргызстанда бизнес жүргүзүү үчүн мүмкүнчүлүктөр кеңейтилди. Анткени, бир нече айдын ичинде эле чет элдик фирмаларды каттоодон өткөрүү, уруксат берүүчү документтерди алуу боюнча жеңилдетилген шарттарды түзүү үчүн атайын мыйзамдар жана токтомдор кабыл алынган.

Андан сырткары, тараптар бири-биринин кызыкчылыктарына жооп бере турган бир катар маселелерди талкуулашкан. Тагыраак айтканда, эки мамлекеттин ортосундагы парламент аралык байланыштарынын перспективалары, англиялык капиталдын Кыргызстандын эл чарбасында катышуу мүмкүнчүлүктөрү жана Англиянын

² Кулматова Г.– Кулматова Г.К. Отношения между Кыргызстаном и государствами Запада. – М., 2003. – 89-90- б.

³ Кулматова Г. – Аталг. чыг. – 89-90-б.

Кыргызстанда консулдугун батыраак ачуу маселелери талкууланган.

Улуу Британиядан келип жаткан жардамдардын баары эл аралык өнүгүү министрлигинин эки тараптуу программалардын негизинде ишке ашырылган. Ал Кыргызстандын экономикалык өсүүсүнө жана жардылыкты жоюуга жетишүү максаттарына багытталган.

Эл аралык өнүгүү министрлигинин бул программалары Кыргызстандын өкмөтү менен өнөктөш болуп мамлекеттик башкаруу, саламаттыкты сактоо жана айыл жерлерин өнүктүрүүдө техникалык жардам көргөзүүгө багытталган.

Бул программанын жардамы менен Кыргызстандын жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу маселелери, ал боюнча адистерди окутуу, квалификацияны жогорулатуу, маалымат базасын түзүү Улуу Британиянын тажрыйбасында ишке ашырылган.

Кыргыз тарап Англиянын жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу агенттиги менен өнөктөш болуп, Англиянын шайлоо компаниялары, көз карандысыз байкоочулары жергиликтүү бийлик органдарын түзүү боюнча тажрыйба алмашылган.

2002-жылы бул долбоордун негизинде Кыргызстандын мал чарбачылык комплексинде, айыл чарбасында эмгектенген калктын кирешесин жогорулатуу үчүн атайын долбоору каржыланган. Андан сырткары, эмгек жана социалдык коргоо министрлиги менен бирдикте социалдык чөйрөдөгү жумушчуларды окутуу жана жакырчылыктын аймактык картасы иштелип чыккан.

Британиялыктардын жардамы менен Кыргызстанда фермерлерди, дыйкандарды жана айыл тургундарын жер жана агрардык реформалык проблемалар боюнча атайын окууларды жана консультацияларды өткөрүп, жерге болгон менчик маселеси боюнча усулдук жана практикалык жардамдар көргөзүлгөн. Техникалык жардамдын эсебинен жер базарын уюштуруу, жер жана агрардык реформанын мыйзамдык базасы жакшыртылган.

Улуу Британиянын эл аралык өнүгүү министрлиги кыргыз тарап менен биргеликте «жер жана агрардык реформа» боюнча долбоору иштелип чыккан. Анын негизги максаты арбитраждык институттун ортомчулугу аркылуу агрардык секторду жер жана жеке менчик маселелери боюнча талаш проблемаларды чечүүнүн механизмин иштеп чыгуу болгон. Ушуга байланыштуу жогоруда аталган министрлигинин сунушу менен 2001-жылдын мартында «Калыс консалт» коомдук фондусу түзүлгөн. Британия тараптан долбоордун координатору катары Шотландиялык айыл чарба колледжи эсептелген. Бул фонддун кызматчылары эл аралык кеңешчилердин жана жергиликтүү өнөктөштөр менен бирдикте республиканын төрт аймагында арбитражды түзүү жана өнүктүрүү боюнча бир катар иш аракеттерди жүргүзгөн

жана арбитраждын дайыма иштеп туруучу кеңселери ачылган.

Улуу Британиянын техникалык жардамы менен айыл-чарба тургундары жана жергиликтүү бийлик органдарынын кызматкерлери үчүн атайын семинарлар жана тренингдер, радио жана теле көрсөтүүлөр, маалыматтык баракчалар жана китептер таркатылган. «Калыс консалт» электрондук баракча ачылган, «арбитраж жөнүндө» мыйзам долбоору кабыл алынган.

2008-жылдын Бишкекте Британиянын аталган министрлигинин өкүлдөрү өздөрүнүн өкмөтүнүн Борбордук Азиянын 2009–2012-жылдардагы өнүгүүсүнө багытталган стратегиясын сунуш кылышкан.

Алардын маалыматы боюнча тигил же бул өлкөгө болгон инвестицияны жогорку деңгээлге жеткирээрден мурун, өзгөчө көңүлдү аймактын өнүгүүсүнө буруу зарыл. Программанын өкүлдөрү өздөрүнүн жардамдарын төмөнкү 3 багытта жүргүзгөн: эмгектин натыйжалуулугун жогорулатуу, жеке секторду өнүктүрүү үчүн бизнес чөйрөнү жакшыртууга көмөк көргөзүү жана аймактарда мамлекеттик тейлөөнү кеңейтүү. Тагыраак айтканда, алар айыл жерлерин суу менен камсыз кылуу жана санитардык абалын жакшыртуу, саламаттыкты сактоо секторунда ВИЧ, СПИД менен, учук оору, безгек оорусуна каршы күрөшүү. Өзгөчө көңүл мамлекеттик каржылоо башкармасынын ишин жакшыртууга багытталган.

Кыргызстан Улуу Британия менен мамлекеттик аралык кызматташууга өзгөчө көңүл бурган. Эки мамлекеттин ортосунда 8 эл аралык жана эки ведомстволор аралык келишимдерге кол коюлган. Алардын ичинен экономикалык өнүгүү боюнча биргелешкен Декларация, чет элдик инвестицияларды колдоого алуу жана коргоо боюнча өкмөттөр аралык Келишим, билим берүү, илим жана маданият жаатында кызматташуу боюнча Келишим, аба каттамдарын түзүү боюнча Келишим, андан сырткары, туризм жана ыңгайлуу түрдө маалымат алуу багыттарында Келишимдер жана бажы байланыштарынын негиздери боюнча Меморандум.

Андан тышкары, Кыргызстан Британия менен Бириккен Улуттар Уюму, Европадагы Коопсуздукту Сактоо жана Кызматташуу Уюму, НАТОнун «Тынчтык үчүн өнөктөштүк» программалардын негизинде тыгыз кызматташат. Эки өлкө тең эл аралык террорчулукка каршы күрөшүүдө жана Афганистанды калыбына келтирүүдө активдүү роль ойноодо.

Эки тараптуу соода-экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүүгө чоң көңүл бурулууда. Соода-экономикалык байланыштарды активтештирүүдө жана Кыргызстандын базарларына Британиялык компанияларды тартуу үчүн 1999-жылдардын аяк ченинде Англияда бир катар инвестициялык конференциялар болуп өткөн.

1998-жылдын 25-февралында Лондондо «Кыргызстандын Инвестициялык мүмкүнчүлүктөрү» деп аталган бизнес-конференция болуп өткөн. Анда биздин республиканын түрдүү министрликтердин жана ведомстволордун өкүлдөрү катышкан.

Ошол эле жылдын 17–18-майында Лондондо премьер-министр башында турган ишкер чөйрөлөрдүн, министрликтердин жана ведомстволордун жетекчилери катышкан делегация «Кыргызстанда бизнес кандайча жасалат?» деп аталган эл аралык конференцияга катышкан. Бул кеңешме-конференцияга дүйнөнүн 160тан ашуун компанияларынын жана фирмаларынын өкүлдөрү катышкан. Премьер-министр доклад менен чыгып сүйлөп жана делегациянын курамына кирген бир катар министрлер менен бизнесмендер жыйынга катышкандарга Кыргызстан жөнүндө ар тараптуу жана толук маалымат бериши чет өлкөлүк инвесторлорду кызыктырган.

Конференциянын жыйынтыгында чет өлкөлүк компаниялар жана фирмалар биздин республиканын экономикасына өз каражаттарын жумшоого даяр экендиктерин билдиришкен. Алар биздеги энергетикалык, тоо-кен, өнөр-жай жана башка эл чарба тармактарын өнүктүрүүгө каражат сарптоону каалашкан. Натыйжада жакынкы жылдарда экономикага 610 миллион доллар инвестиция тартылышы пландаштырылган.

Кыргызстанда Британиялык инвестицияларынын аз болгонуна карабастан, көптөгөн ири долбоорлор Улуу Британия тарабынан каржыланат.

Азиялык өнүгүү жана реконструкция Банкынын гранты менен Кыргызстанда «Максвелл Стэмп» консалтинг компаниясынын консультанттар тобу республиканын экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө боюнча иш алып барышкан. Алардын ишмердүүлүгүнүн жемиши болуп, «Кыргызстандын өнөр жай жана соода саясатынын өнүгүшү» боюнча даярдалышы эсептелген.

Британиялык жеке фирмалар менен кызматташуу жаатында жүндү кайра иштетүү жана жүндү токууга негизделген АК «Касиет» менен Англиянын «Камко» компаниясы кызматташууда. Ал компаниянын негизги максаты АК «Касиет» жогорку конкуренттүүлүккө жөндөмдүү, продукцияларды батыш Европага жана АКШга экспорттой ала турган деңгээлге жеткирүү болгон. «Комко» Кыргызстандагы эң ири Британиялык инвесторлордон болуп саналат.

Кеңсеси Кара-Балтада жайгашкан «Алекс Стюарт Ассаерс Лтд» компаниясы металлдарды эритүү жана куюу, аны анализдөөчү аймактык лабораторияга ээ, ал эң мыкты жаңы дүйнөлүк деңгээлдеги каражаттар менен жабдылган. Анын жардамы менен 1999-жылдын октябрь айында Кыргыз алтыны Лондондун баалуу металлдар биржасында «Good delivery» сертификатын алган.

Бул компаниянын ишмердүүлүгү айыл чарба продукцияларын (жер жемиштер, жүн, пахта) тестирлөө, андан сырткары айлана-чөйрөнү коргоо программасынын алкагында сууну анализге алуу жана башкалар камтыган.

Андан сырткары «Харисон энд санз ЛТД» компаниясынын ишмердүүлүгү Кыргызстандагы акциздик маркаларды чыгаруу менен байланышкан.

Ал эми эң белгилүү «Де Ла Ру» компаниясы Кыргыз улуттук валютасын жана паспортторду чыгарууга адистештирилген.

Кумтор долбоорунда Лондондук «Ротшильд банктын» ролу чоң болгон. Так ушул банк биздин өкмөттүн жана Улуттук Банктын колдоосу менен Кумтор долбооруна автоматтык түрдө калыбына келүүчү насыя берген. Ал кыргыз алтын өндүрүү индустриясындагы алтынды калыпка салуу долбоорун республиканын өзүндө ишке ашырууга мүмкүнчүлүк түзгөн. Баса белгилеп кетүүчү нерсе, биздин өнөктөштөр бул процессти чет өлкөдө жүргүзүүнү көздөшкөн. Алынган кредиттик каражатка Кара-Балта тоо-кен комбинаты руданы сатып алып, аны тазалап жана кредитти ай сайын калыпка салынган алтын менен төлөп турган. «Ротшильд банк» Кыргызстандын алтын куймаларына өзүнүн өзгөчө белгилерин берип, дүйнөлүк алтын базарында теңтайлаша турган деңгээлге жеткирген.

Лондондук «Петрофак Ресурсез Интл» компаниясы «Кыргызнефтинин» өнөктөшү болуп Жалал-Абад нефти кайра иштетүү заводунда республикадагы экинчи эң ири проекти ишке ашырууда. Ал республиканын түштүгүнүн мунайга болгон муктаждыгын канааттандырат, Бишкек жана Ош Жылуулук Электр Борборлорун мазут менен камсыз кылат.

Британиялык «Кадамжай Сейлз» компаниясы аркылуу Кыргызстан эл аралык металл рыногунда сурма сатат. Биздин рынокто Улуу Британиянын кепилдик, юридикалык жана финансылык-консультативдик компаниялары активдүү роль ойноодо.

1998-жылы республиканын премьер-министри К.Жумалиев Улуу Британиянын Intertek Testing Services ITS фирмасынын өкүлдөрү менен жолугушкан. ITS фирмасы импорттолгон жана экспорттолгон товарларды текшерүү, сынап көрүү жана сертификаттоо боюнча дүйнөдөгү эң ири компанияларынын бири болуп эсептелет. Алардын негизи максаты болуп Кыргыз Республикасында чет өлкөгө жүктөрдү текшерүүчү комплекстүү программаны ишке ашыруу болгон.

Сүйлөшүү учурунда кыргыз жетекчилиги бул программаны ишке ашырууга өзүнүн макулдугун берген. Бул болсо өз кезегинде бажы төлөмдөрдүн көбөйүшүнө жана мамлекеттин чет элдик валютасын сактап калышына шарт түзгөн. (импорттоочулар өздөрүнүн товарлары менен

жөнөтүлгөн документтерде аларга болгон бааны төмөндөтүп жазышкан, эми текшерүү учурунда товарлардын чыныгы баасы аныкталгандыктан бажы салыгы өсө баштаган).

Акыркы учурда Кыргызстан менен Улуу Британия ортосунда соода жүгүртүүнүн көлөмү өскөн. Эгерде 2005-жылы 6,9 млн. АКШ долларын түзсө, 2006-жылы бул көрсөткүч 12 млн. долларга жеткен. Эгер биз түз инвестиция жөнүндө сөз кыла турган болсок, анда бул багытта дагы өсүү темпи байкалгандыгын көрөбүз. Кыргызстандын статистикалык бөлүмүнүн маалыматы боюнча 2005-жылы Британиялык инвестиция 29 млн. долларды түзгөн болсо, 2006-жылы 36 млн долларга чейин өскөн⁴. Эң негизги багыт бул тоо кен өнөр жайы болгон. Бирок Британиялык инвестициялар өнөр жай, финансы кызматы жана кыймылсыз мүлк багыттарында да көбүрөөк болгон. Өзгөчө көңүл туристтик тармакка бөлүнгөн. Турист катары Кыргызстанга келген британиялыктардын саны улам өсүүдө. Британиялык авиакомпанияларынын учактары Лондон-Бишкек каттамдары менен жумасына 3 жолу каттап, Кыргызстанды Европа менен байланыштырып турган. Бир катар кыргызстандык жана Британиялык компаниялар бул тармактарда активдүү иштеп жатышат. Аларга Бишкектеги жана Нарындагы асман астындагы тоолор, Silk Road мейманканалары британиялык инвестициялардын негизинде иштеп жатышат.

2006-жылдын июнь айында Чолпон-Атада Castle quest house жаңы кыргыз-британия мейманканасы ишке киргизилген. Улуу Британияга барган Кыргызстандыктардын саны да өсүүдө. Англияга виза алуу үчүн кайрылган адамдардын саны 2006-жылы 2005-жылга караганда 43%га көп болгон⁵.

Кыргыз Республикасынын улуттук статистикалык комитетинин маалыматы боюнча 2007-жылы Кыргызстан менен Улуу Британиянын соода жүгүртүүсүнүн көлөмү 19,029 млн. АКШ долларын түзгөн. Мында экспорт 8,951 млн. долл., импорт -10,078 млн. АКШ долл. түзгөн. Эки өлкөнүн ортосундагы соода жүгүртүүнүн көлөмүнүн эң жогорулаган жылы 2000-жылга туура келген (24,4 млн долл.), эң төмөнкүсү 2003-жылы болгон (2,6 млн. долл.). 2002-жылы тышкы соода жүгүртүүнүн кескин төмөндөшү сурьманын кычкыл (оксид) жана хлориддин экспортунун кыскарышынын эсебинен жүргөн. 2002-жылга чейин Улуу Британияга баалуу металлдар жана сымап экспорттолгон.

Улуу Британиядан бизге алгачкы формадагы пластмасса, химиялык материалдар, резина, металл буюмдары, электрогенератордук машиналар, машиналар жана тетиктер келет.

Улуу Британияга биздин экспорттун негизги бөлүгүн «Бритиш Мидлэнд Эйрвейс» (ВМП) авиакомпаниясынын учактарын керосин менен камсыз кылуу түзөт.

Британиялык инвесторлордун биздин өлкөдөгү кызыкчылыгынын сферасы болуп, туристтик бизнес жана алтын өндүрүүгө катышуу эсептелинет. Келечекте эки тараптуу мамилелерди кеңейтүү керек. Тагыраак айтканда, кайра өндүрүүчү, текстиль өнөр жайларында жана мунайды кайра иштетүүчү ишканаларда британиялык бизнестин келиши жөнүндө долбоорлор толук кандуу иштөөсү зарыл.

⁴ Слово Кыргызстана. – 2006. – 17-ноябрь.

⁵ Кыргыз туусу. – 2007. – 15-декабрь.

Рецензент: к.и.н., доцент Гапаров Т.А.